

سبک نگارش و تالیف

- ۶ -

مؤلفین نامی قرن پنجم

۱- شیخ مفید محمد بن محمد بن نعمان از بزرگان شیعه متوفی در ۴۲۳ ه. معاصر عضدالدوله دیلمی بوده در فقه و حدیث قریب ۱۷۰ جلد مؤلفات دارد. مباحثات و مناظرات او با اهل سنت معروفست و کسی در مناظره بر او غالب نمی‌آمد و آل بویه که بر بغداد تسلط داشتند حامی او بودند .

۲- ابوعلی مسکویه متوفی در ۴۲۱ وی در خدمت ابن العمید و کتابدار آن حضرت بود و با مهارت در علوم عصر مخصوصاً تاریخ بفن کیمیاگری میل بسیار داشت و پس از آنکه مال خود را در این راه تلف کرد داخل خدمت آل بویه شد و در فلسفه و تاریخ کتابهای متعدد تألیف کرد و از مؤلفات اوست تجارب الامم در تاریخ و تهذیب الاخلاق در فلسفه عملی.

۳- عقبی ابو نصر محمد بن عبدالجبار، متوفی در سال ۴۲۷ ه. از مردم ری و ساکن خراسان بود اشتهار او به سبب کتابی است که در تاریخ دولت غزنوی نوشته و نام آنرا کتاب یمینی نهاده است تاریخ یمینی بفارسی ترجمه شده است .

۴- ابو علی حسین بن عبدالله بن سینا متوفی بمال ۴۲۸، یگانه فیلسوف مشرق و ارسطو و جالینوس ایران که اغلب نام او را شنیده و مختصری از شرح حالش میدانیم. این فیلسوف و طبیب بزرگوار که در نوزده سالگی از تحصیل فراغ یافت مؤلفات بسیار دارد و معروفتر آنها قانون است در طب و شفا و نجات در فلسفه و اشارات که چند کس بر آن شرح نوشته‌اند. ابن سینا بفارسی هم مؤلفات دارد و از جمله دانش نامه علانی است که سابقاً ذکر کردیم .

۵- ثعالبی عبدالملک بن محمد نیشابوری متوفی در ۴۲۹ ه. وی مؤلفات بسیار دارد و از آن جمله است یتیمه‌الدهر در اسامی و منتخبات اشعار شعرای عصر خود، لطائف المعارف ، فقه اللغة و بسیاری از مؤلفات دیگر .

۶- ابوریحان بیرونی یگانه دانشمند ریاضی دان و ستاره شناس ایرانی (وفات ۴۴۰) وی چندین سال در بلاد هندوستان و در خوارزم به تألیف و تصنیف مشغول شد آثار او همه خوب و سودمند و از آن جمله است الاثار الباقیه که بنام قابوس ابن وشمگیر تألیف کرده و

قانون مسعودی بنام مسعود غزنوی التفهیم لاولیل صناعة التنجیم این کتاب را هم بفارسی و هم ب عربی نوشته است .

۷- ابوالملاء معری متوفی در ۴۴۹ در فنون ادب و فاسفه یگانه عصر بود و علاوه بر چند دیوان شعر مؤلفات متعدد دارد و از آن جمله است رساله الغفران که تألیفی است انتقادی و در عالم اسلام بی سابقه است .

۸- ماوردی متوفی در ۴۵۰ وی از فقههای شافعی و دارای منصب قضاء بود از مؤلفات اوست کتاب الاحکام السلطانیه ، ادب الدنیا والدین که هر دو طبع شده است .

۹- ابن حزم اندلسی متوفی در ۴۵۶ وی اصلاً ایرانی بود ولی در اندلس متولد شده بود در بیشتر علوم مهارت داشت و بهترین کتاب او کتاب الفصل فی الملل والنحل است در بیان مذاهب مختلف در اسلام و یهودیت و نصرانیت و این کتاب در حد خود بی نظیر است .

۱۰- شیخ طوسی ابو جعفر محمد بن حسن متوفی در ۴۶۰ صاحب تهذیب و استبصار که هر دو از اصول معتبر شیعه بشمار میرود و شیخ مؤلفات دیگر هم دارد و عموماً در فقه و حدیث و امثال آن است .

۱۱- عبدالقاهر جرجانی متوفی در ۴۷۱ ، نخستین کسی که علم معانی و بیان را تدوین کرده است و از مؤلفات او اسرار البلاغه و دلائل الاعجاز است .

۲۱- ناصر بن خسرو بلخی متوفی به سال ۴۸۵، وی از شعرا و نویسندگان معروف ایران است در جوانی بعد از تکمیل ادب بسیاحت مایل شد و مدت هفت سال جهانگردی کرد و در مصر به مستنصر بالله فاطمی گروید و از طرف او مأمور دعوت مردم خراسان شد. وی را علاوه بر دیوان شعر و دو مثنوی ، چندین کتاب است از قبیل سفر نامه، زادالمسافرین و وجهالدین .

قرن ششم

در این قرن فاطمیان مصر منقرض شدند و ایوبیان جایشان را گرفتند سلاطین ایوبی اصلاً کرد ولیکن مروج علوم و آداب عربی بودند. این سلسله پس از رسیدن به فرمانروائی بیچندین شعبه تقسیم شدند و در دمشق و الجزیره حلب و عربستان وغیره حکومتهای مستقل تشکیل دادند امرای ایوبی عموماً معارف پرور و دانش دوست بودند. غز نویان که فقط قسمت افغانستان و هندوستان را در دست داشتند در سال ۵۵۶ غز نه از دستشان خارج شد و ضمیمه حکومت غوریان گردید و در سال ۵۸۲ هندوستان را نیز غوریان از دست آنها گرفتند و بحکومت آنها خاتمه دادند و بنا بر این جانشین غز نویان غوریان بودند که بین امرای آنها نیز عده ای بدانش دوستی اشتها داشتند. پادشاهان غوری به آل شنسب معروف بودند و بر دو شعبه تقسیم میشدند يك شعبه ملوک غوری که پایتختشان فیروز کوه بود (در افغانستان) و شعبه دیگر ملوک بامیان که پایتخت آنها نیز همین نام داشت .

سلجوقیان ایران در این قرن بواسطه اختلاف داخلی ضعیف شدند، در خراسان سنجر اسیر غز گردید و پس از رهائی باندک زمان وفات یافت و به مردن او فرمانروائی سلاجقه در خراسان پایان رسید و سلجوقیان عراق هم در سال ۵۹۰ یکبار منقرض شدند و تنها سلجوقیان روم در

در این قرن و قرن بعد بفرمانروائی باقی ماندند. در ایران مملکت سلجوقی میان امرای مستقل تقسیم شد و بیشتر این امرای لقب اتابک داشته و سلسله‌های اتابکان را تشکیل دادند و از آن جمله‌اند: اتابکان آذربایجان، اتابکان موصل، فارس، سیستان و غیره. از اتابکان نیز بعضی را میشناسیم که مروج شعر و ادب بوده‌اند و شعرا و نویسندگان بنام آنها به تألیف کتب نظم و نثر پرداخته‌اند.

در خراسان جای سلاجقه را خوارزمشاهیان گرفتند و این سلسله‌ها بعلم و ادب دوستی معتاد بوده‌اند از وقایع مهم این عصر تشکیل حکومت اسماعیلیان است در الموت توسط حسن صباح. اسماعیلیان که بنام باطنیه یا ملاحده نیز خوانده میشوند با همه فتنه انگیزی و فساد عقیده که از آنها مشهور است بجمع کتب علمی و ادبی و نشر رسائل و مؤلفات علاقه‌مند بوده‌اند و در الموت کتابخانه معتبری تشکیل داده بودند. از امرای این سلسله اشخاصی که دستدار علماء بودند یافت میشوند.

حاصل سخن آنکه ملوک و امرای اسلامی از هر طبقه و صنف عموماً معارف خواه و مشوق دانشمند و مروج علم و ادب بوده‌اند کمتر کسی را در میان آنها سراغ داریم که با علم و اهل علم ضدیت و مخالفت کرده باشد. منتهی در دانش‌پروری هر کدام رتبه و درجه‌ای داشته‌اند و یا به قسمت مخصوص از علوم و معارف بیشتر اهمیت میدادند.

اسامی بعضی از مشاهیر و علمای این عصر که در علم و ادب پروری اشتهار داشته‌اند:

۱- صلاح الدین یوسف بن ایوب - متوفی در ۵۸۹ پهلوان جنگهای صلیبی معروف به صلاح الدین ایوبی پادشاهی دیندار و پرهیزکار و بشنیدن اخبار و احادیث سخت متمایل بود و هر وقت آیه‌ای از قرآن می‌شنید رقت بر او دست می‌داد و اشکش جاری میشد. او هر کجا محدثی دانشمند سراغ میکرد او را بنزد خود احضار می‌نمود و اگر حاضر نمی‌شد خود به نزد او میرفت و از او استماع حدیث می‌کرد ابن خلکان گوید که پیش از صلاح الدین ایوبی در مصر مدرسه وجود نداشت و این سلطان چندین مدرسه و خانقاه و بیمارستان بنا کرد. صلاح الدین با اهل فلسفه و منطق دشمنی شدید داشت و در نتیجه همین تمصب بود که شهاب الدین سهروردی بامر وی مقتول شد.

۲- برادرش محمد بن ایوب ملقب بملك عادل متوفی بسال ۹۵۶ که فخر رازی کتاب تأسیس التقدیس را بنام او تألیف کرده و کتاب را از خراسان برای او فرستاده است.

۳- قطب الدین محمد خوارزمشاه پسر انوشکین که در خوارزم از طرف سلطان سنجر امارت داشته و در ۵۲۱ وفات یافته، اسمعیل بن حسن جرجانی که از اطبای معروف ایران بود ذخیره خوارزمشاهی را بنام او تألیف کرده است.

۴- پسرش اتسز خوارزمشاه که بر سنجر عصیان ورزید و در خوارزم دعوی استقلال کرد و جنگهای او با سنجر معروفست. اتسز شعر و ادب متمایل بود و از رفتار او شعرا حکایات بسیار آورده‌اند. رشیدالدین طوطا که از فضلا و نویسندگان عصر خود بوده کتاب حدائق السحر را برای این سلطان تألیف کرده است.

۵ - سنجر بن ملکشاه سلجوقی متوفی در ۵۵۲ که در بار اواز جهت بسیاری علما و شعرا

تالی دربار محمود غزنوی شمرده میشود. از حسن اخلاق سنجر و رغبت او به همنشینی با دانشمندان و اقداماتی که نسبت بآنها مبذول میداشت حکایات متعدد آورده اند.

۶- محمد بن ایلدگز، معروف بجهان پهلوان متوفی در ۵۸۱ هـ که نظامی گنجوی دریکی از مثنویهای خود از او و پدرش و فرزند او تمجید کرده است و مثنوی خسرو و شیرین را بنام پسر او ابو بکر بنظم آورده است.

۷- بهرامشاه بن مسعود غزنوی متوفی در ۵۴۷ هـ که ابوالمالی نصرالله بن عبدالحمید کللیه و دمنه را بنام او بفارسی ترجمه کرده است.

۸- حسام الدین علی بن مسعود بن حسین از شاهزادگان بامیان که نظامی عروضی چهار مقاله را بنام او نوشته است.

بعضی از دانشمندان و مؤلفین مشهور این قرن

۱- حسین بن محمد ملقب بر اغباصفهانی- متوفی در ۵۰۲ هـ. وی فقیه و ادیب و مخصوصاً در اختیارات ادبی صاحب ذوق مخصوص بود. تألیفی که سبب اشتهار او شده محاضرات الادبا است که بهترین نظم و بهترین نثر ادبی را در هر موضوع در این کتاب جمع کرده و مؤلفات دیگر هم دارد از جمله کتابی است در معنی لغات قرآن معروف بمفردات راغب.

۲- ابو حامد محمد بن محمد بن محمد معروف بغزالی متوفی در ۵۰۵ هـ. که وصف مقامات و فضائل صوری و ممنوی او مستلزم تألیف کتابی جدا گانه است غزالی در ادب و فقه و کلام و عرفان یگانه زمان خود بود و مشهورترین مؤلفات او احیاء العلوم است در آداب سلوک الی الله باطرز و اسلوبی تازه نوشته شده و نمونه آن در فارسی کیمیای سعادت است که خود غزالی برای فارسی زبانان نوشته و مطالب احیاء العلوم را بلحنی که عامه بفهمند در آن کتاب گنجانیده و کتاب او نمونه ای از نثر فصیح و بلیغ فارسی در قرن ۵ و ۶ هجری است. غزالی بیشتر عمر خود را در قرن پنجم گذرانده و چون وفاتش در قرن ششم بوده است نام او را در جزء رجال قرن ششم برده ایم. مؤلفات غزالی را قریب ۷۰ جلد نوشته اند و از جمله تهافت الفلاسفه است که آرا و عقاید فلاسفه را که تناقضی در آنها بوده است رد کرده.

۳- قاسم بن علی معروف به جریری متوفی در ۵۹۶ هـ مؤلف «مقامات» که یکی از کتب مشهور ادب بشمار میرود و بر آن شروح متعدد نوشته اند جریری تألیفات دیگر هم دارد از جمله: درة النواصی فی اوهام الخواص است مشتمل بر غلطهای لغوی و ادبی که بین منسوبین بعلم و ادب متداول بوده است.

۴- ابوالفضل احمد بن محمد میدانی نیشابوری- متوفی بسال ۵۱۸ هـ. مؤلف مجمع الامثال و الاسامی فی الاسامی در لغت عربی است با ترجمه فارسی.

۵- محمود بن عمر زمخشری متوفی در سال ۵۳۸ هـ که تفسیری بنام الکشاف عن حقیقه التنزیل نوشته و این تفسیر از نظر ادب و بلاغت بهترین تفسیر بشمار میرود و زمخشری تألیفات دیگر هم داشته و شماره مؤلفات او را تا بیست جلد نوشته اند و از آن جمله است اساس البلاغه در دو جلد، مقدمه الادب در لغت عربی با ترجمه فارسی، المستقصى در امثال عرب.

- ۶- ابومنصور احمد بن علی بن ابیطالب طبرسی متوفی در حدود سال ۵۴۰ ه. که از علما و محدثین بزرگ شیعه و اشتهار او بسبب تألیف کتاب الاحتجاج است.
- ۷- ابوعلی فضل بن حسن بن فضل طبرسی متوفی در ۵۴۸ مؤلف مجمع البیان در تفسیر قرآن که یکی از علمای بزرگ شیعه و متوطن مشهد مقدس بوده است در ۲۵ سال آخر زندگی به سبزوار رفته و در آنجا مقیم شده است ابوعلی علاوه بر مجمع البیان تألیفات دیگر هم دارد و صاحب تاریخ بیبوق در باره او میگوید که او در انتخاب کتب رتبه ای بلند دارد و از کتاب شرح حماسه مرزوقی اختیاری کرده است در نهایت خوبی و در علم حساب و جبر و مقابله مشارالیه بوده است.
- ۸- محمد بن ابوالقاسم شهرستانی متوفی بسال ۵۴۸ مؤلف کتاب الملل والنحل.
- ۹- نظامی عروضی سمرقندی متوفی در حدود ۵۶۰ مؤلف چهار مقاله که یکی از کتب نفیس و نمونه نثر فصیح و ساده فارسی است.
- ۱۰- حمید بن ابوبکر بن عمر بن محمود متوفی در ۵۵۹ مؤلف مقامات حمیدی که در فارسی بر طبق مقامات حریری در عربی تألیف شده است و نویسنده مقید بوده که انواع صنایع بدیعی در نثر بکار برد.
- ۱۱- عبدالکریم بن محمد مروزی معروف به سمعانی مؤلف کتاب الانساب که در حد خود سودمند و بی نظیر است. (۵۶۲)
- ۱۲- محمد بن منور مؤلف اسرار التوحید فی مقامات شیخ ابی سعید که کتاب او بمعینه ارباب ذوق بهترین سرمشق و نمونه نثر بسیار عالی فارسی است. (متوفی در حدود ۵۷۵)
- «ادامه دارد»

یغمانی

مؤسس و مدیر: حبیب یغمانی
 سردبیر: بانودکتر نصرت نجر به کار
 مدیر ادخلی: پورویز یغمانی

(زیر نظر هیأت نویسندگان)

دفتر اداره: تهران - خیابان خانقاه - شماره ۱۵

تلفون ۳۰۵۳۴۴

بهای اشتراك سالانه: ایران شصت تومان - خارجه یکصد و بیست تومان

تک شماره شش تومان